

INTÉZMÉNY - EMBER HELYETT

BEVEZETŐ A *FORDULAT* 17. SZÁMÁHOZ

Ki a felelős a gazdasági válságért? – merül fel nemegyszer teljes joggal a kérdés. Bankárok, politikusok, korrumpált tudósok, a háttérben a szálakat mozgató üzletemberek alakjainak képe lebeg fel ilyenkor, ami nem sokban különbözik a *Hazánk ellenségei* című, a hatvanas évek elején a BM által terjesztett kiadvány hangvételétől. Számos módon lehetett (és kellett) volna módosítani már a válság előtt a gazdasági-pénzügyi rendszert, és az intézmények mögött mindig lehet különböző embereket és érdekeltségeket találni. A személyi felelősségek vizsgálata, bár fontos, ugyanakkor gyakran nem segíti elő a problémák megértését és megoldását. Sőt önmagában ártalmas is lehet, ha elvonja azt a figyelmet, amelyet más, komplexebb kérdések felfejtésére is kellene irányítani: milyen mechanizmusok és folyamatok vezettek a gazdasági válsághoz? Milyen intézményi és szervezeti feltételek tették azt lehetővé? Milyen, akár nagyon is a szemünk előtt zajló folyamatoknak nem tulajdonítottunk jelentőséget, amelyekre jobban oda kellett volna figyelni?

A problémák túlzott antropomorfizálása pont a valós problémák komplexitásának meghatározását és figyelembevételét nehezíti meg, ami két okból is lényegbe vágó. A válságból való kilábalás nem lehetséges az előzmények pontos meghatározása nélkül, valamint a későbbi válságok elkerülése és egy új gazdaságpolitikai gyakorlat kialakítása is csak ezekre alapozva képzelhető el. A leegyszerűsítő antropomorfizálás mellett azonban a pénzügyi piacokról alkotott bevett hit is nehezíti a kritikai elemző helyzetét, hiszen egy racionálisnak, intézményi motivációktól függetlenül kapzsinak és korruptnak képzelt rendszertől nehéz bármit is elvárni. Amíg a pénzügyi piacokat a megtakarítások elosztásában betöltött funkcióján keresztül értékelik, addig a kritika csak az állami szabályozásra és az alternatív pénzügyi közvetítő eszközökre fókuszál, és nem képes választ adni a jelenleg uralkodó pénzügyi intézmények működéséből adódó problémákra. A *Fordulat* 17. száma a gazdasági válság okait ezekhez az elterjedt nézetekhez képest más perspektívákból kívánja megvilágítani, miközben a pénzügyi piacok működésébe is mélyebb betekintést nyújt.

A jelen kötet első blokkja a válság magyarázataként a jövedelemegyenlőtlenséget határozza meg. A megközelítés első körben az Egyesült Államokra koncentrált, ahol a nyolcvanas évek óta a reálbérek stagnálása mellett indult be látványos gazdasági növekedés, azaz az újonnan megtermelt jövedelmek – szemben a jólét lecsurgásáról szóló tanokkal – a jómódúakhoz áramlottak, és ezen lényegében az újraelosztó rendszer sem változtatott. Fadhel Kaboub, Zdravka Todorova és Luisa Fernandez ennek a folyamatnak az utolsó szakaszáról ír, amikor végül az állam a fokozódó egyenlőtlenség tompítására és a gazdasági növekedés beindítására lakásprogramot hirdet az „ingatlanulajdonlás demokratizálása” nevében; mindez egy ingatlanpiaci lufin és annak kipukkanásán keresztül a

jelenleg is tartó válság közvetlen előzményének számít. A szerzők érvelésüket egy – nem szigorú értelemben vett – minskyánus keretben mutatják be.

A jövedelemegyenlőtlenség nem csak a fenti időben és térben lehatárolt úton fejt ki hatását, hanem a politikai és gazdasági instabilitás számos más formájához is vezethet. Milo Vandemoortele egy közpolitikai tanulmányban mutatja be, hogy milyen mechanizmusokon keresztül képes a túlzott jövedelemkoncentráció növelni a gazdaság sérülékenységét, és ezek kezelésére milyen rövid és hosszú távú megoldások képzelhetők el. A fenti cikkek a terjedelmi korlátok miatt csak részszületét tálalják a vitáknak, Pinkasz András bevezető esszéje azonban áttekintést ad a válság és a jövedelemegyenlőtlenség értelmezései között húzódó főbb törésvonalakról.

A gazdasági válságok megértéséhez további segítséget jelenthet a pénzügyi piacok alaposabb ismerete. Az elemzések többnyire funkciójuk felől tárgyalják a kapitalizmus dinamikáját meghatározó intézményrendszert, ez azonban keveset árul el tényleges működésükről – érvel Kasnyik Márton, a pénzügyi piacok antropológiájáról szóló blokk társszerkesztője bevezető recenziójában. Az etnográfiai módszertan egy olyan terepen, ahol a hatalmi hálók erősebbek a diszciplína által hagyományosan vizsgált területeknél, korlátozhatja a megismerés lehetőségeit, ugyanakkor így is értékes bepillantást nyer az olvasó a racionalitás képzelt birodalmába. A recenzió a potenciális buktatókat figyelembe véve három, egymástól eltérő megközelítésű könyvet értékel. Ebből kettőt részletesebben is bemutatunk a szerzőknek a témában írt egy-egy cikkén keresztül.

Az első Karen Ho tanulmánya, aki a Wall Street intézményi kultúráját elemzi, és kapcsolja össze azt a vállalati Amerika munkaerő-piaci átalakulásával. Bár a befektetési bankárok általában a tulajdonosi értékre hivatkozva magyarázzák az elmúlt két évtizedben egyre elterjedtebbé vált leépítéseket – függetlenül attól, hogy ők tanácsolják-e vagy épp elszenvedői annak –, az empiria nem támasztja alá érvelésüket. Mindennapi gyakorlataik – melyek a pénzügyi intézményrendszer működésén keresztül az egész világra kihatnak – azonban sokkal érthetőbbé válnak, ha tekintetbe vesszük saját munkakultúrájukat, illetve a bizonytalanságra, az azonnali pénzszerzésre és a hatalmas bónuszokra épülő Wall Street-i normákat.

Míg a bankárok mindennapi gyakorlatainak vizsgálatában Hónál főleg az időhorizont a lényegi meghatározó elem – mind a rövid távú gondolkodás, mind a piaccal való azonosulás esetében –, addig Caitlin Zaloom elemzésénél a pénzügyi világ működésének térbeli dimenziója válik hangsúlyos elemmé. A szerző a Chicagói Árutőzsde nyílt kikiáltásos platformjain, valamint egy londoni kereskedőcég számítógép-termináljain folyó kereskedelmi módszereket, technikákat vizsgálja és hasonlítja össze. Ho és Zaloom cikkei egyaránt jól ábrázolják, hogy a pénzügyi piacokat leíró racionális modellek mennyire részlegesek, és mennyire nem tudják megragadni az absztrakt, imperszonális számok

világán és a tulajdonosi érték objektívnek tekintett célján keresztül kibontakozó „irracionális” folyamatokat.

A blokkot a pénzügyi derivatívákról szóló elemzés zárja. Bill Maurer arra keresi a választ, hogy mi biztosítja ezeknek a pénzügyi innovációknak a diszkurzív hatalmát. A választ részben a statisztikatörténeten keresztül igyekszik felfejteni, végül azonban a valószínűségi számítás és a sztochasztikus folyamatok elemzésén keresztül a matematikai problémák mellett erkölcsi problémákra is rámutat.

A kötet végül Szalai Erzsébet 2011-es könyvének recenziójával zárul. Bartha Eszter, a *Koordinátákon kívül: fiatal felnőttek a mai Magyarországon* című kötet kapcsán a Szalai által vizsgált korosztály félperifériás kapitalizmushoz kötődő viszonyát és lázadási lehetőségeit vizsgálja.

A jelenleg is uralkodó válság számos új kérdést vet fel, és vélhetőleg átalakítja a ma élő generációk képét a piaci viszonyokról, a pénzügyi intézményekről. A *Fordulat* 17. száma ehhez kínál új fogódzókat az olvasónak.

Pinkasz András